

Андрій БОЙКО,
кандидат юридичних наук,
доцент, декан юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: економічна злочинність, правове регулювання, економіка ринкового типу, протиріччя, суб'єктивні чинники, традиційні чинники, мотивація, правомірна господарська діяльність, колізійність.

Досліджуючи чинники сучасної економічної злочинності в Україні, необхідно окремо виділити і чинники правового характеру. Для цього важливо проаналізувати правову систему нашої держави у період переходу до ринкової економіки, роль права у забезпеченні процесів економічних перетворень, що, в свою чергу, дасть змогу виявити ті проблеми, які формують сприятливі умови для правопорушень у сфері господарської діяльності.

У період переходу від командно-адміністративної до економіки ринкового типу важливе значення серед регулятивних функцій держави надається правовому забезпеченню соціально-економічних, політичних та організаційно-управлінських перетворень. Докорінна зміна правової системи має забезпечити створення правової бази в нових умовах господарювання, демонополізацію і стимулювання конкуренції, проведення приватизації державної власності та здійснення інших складних інституційних змін. Тому серед важливих завдань розвитку вітчизняної правової системи перехідного періоду були такі:

- утвердження дії принципу верховенства права;
- формування механізмів для забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- розширення сфери правового регулювання і зростання ролі закону;
- створення умов для формування нової системи економічних відносин;

– стимулювання економічної ініціативи та гарантування самостійності господарюючих суб'єктів;

– забезпечення економічної конкуренції шляхом створення ефективного антимонопольного законодавства;

– закріплення примату норм і принципів міжнародного права над національним правом.

Досліджуючи правову систему під час переходу до ринкової економіки, необхідно зауважити, що саме у цей період роль правового регулювання значно зростає. Відбувається це тому, що організаційно-управлінські можливості держави впливати на господарські процеси у цей час зменшуються (через лібералізацію господарського життя, здійснення приватизації тощо), а потреба у державному втручанні зростає у зв'язку з загальною трансформаційною кризою економіки, і особливо таких її сфер, як сфера соціального захисту, та тих галузей, що важко адаптуються до ринку. З другого боку, на природу, характер і форми дії права у цей період важливий вплив мають не тільки традиційні чинники (економічні, ідеологічні тощо), а і суто державні феномени. Ті соціальні групи, які у перехідний період прийшли до влади та набули політичного й економічного впливу, прагнуть максимально використати створюване ними законодавство як засіб у системі інших – політичних, ідеологічних, пропагандистських та інших заходів, для

зміцнення та поширення своєї влади і впливу [1, 355]. Тому протиріччя між основними соціальними цілями, спрямованими на реформування нашої соціальної системи, і вузькокорпоративними цілями тих соціальних груп, які набули політичного та економічного впливу, наклали відбиток на ефективність правового забезпечення процесів переходу до ринкової економіки в Україні. Ось чому у правотворчій діяльності першого етапу перехідного періоду переважали суб'єктивні чинники, зокрема:

- правові перетворення відставали від економічних;

- у механізмі правового регулювання набули поширення правові норми тимчасового характеру (укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України), що зумовлювало нестійкість економічної системи;

- прийняті правові норми тимчасового характеру здебільшого відображали домовленості чи переваги різних політичних сил та лобістських груп, аніж були спрямовані на досягнення чітко визначених соціально-корисних результатів;

- правова система не позбулася старих правових норм.

Відповідно, головною особливістю правової системи загалом і механізму правового регулювання зокрема на першому етапі перехідного періоду можна вважати відсутність системності у формуванні законодавчої бази в Україні. Законодавство мало радше фрагментарний характер, у зв'язку із чим виникло багато правових колізій і прогалин.

Це, у свою чергу, призвело до нормотворчої дисфункції, проявом якої була неоперативність і недосконалість правового регулювання, а також невідповідність між соціально обґрунтованими потребами і фактичним результатом дії правових норм. І найбільше ускладнювала ринкові перетворення невідповідність правового регулювання закономірностям економічного розвитку, що найяскравіше виявлялося у неузгодженості вимог правових норм із реальною поведінкою суб'єктів господарювання.

Господарська діяльність в умовах переходу до ринкової економіки повинна регу-

люватись шляхом правових заборон, обмежень та стимулів і бути економічно мотивованою. В ідеалі йдеться про поєднання «жорстких» (імперативних, які обмежують і чітко регламентують господарську діяльність) та «м'яких» (заохочувальних, диспозитивних, які стимулюють господарську діяльність) правових норм, що формує мотивацію до правомірної господарської діяльності.

Власне важливою характеристикою, що зачіпає зміст правової системи, є відсутність законодавчого стимулювання ефективного розвитку ринкових відносин і формування мотивації у людей до продуктивної праці у сфері легальної господарської діяльності. Саме за допомогою законодавства мають формуватись економічно виправдані правові стимули для розвитку позитивних тенденцій в економічній сфері.

Але правові норми, які приймалися і часто змінювались, лише ускладнювали діяльність суб'єктів господарювання. До того ж у свідомості людей вже закріпились відповідні стереотипи позаправової регламентації господарської діяльності, що спричинилося існуванням прогалин у законодавстві, суперечливим або паралельним правовим регулюванням. У такій ситуації знецінювалася роль права як надійного ефективного регулятора економічних процесів, формувався правовий нігілізм, який зрештою призводить до ігнорування права як такого.

На цьому ґрунті загострювались і протиріччя між нормативно-правовою базою та поведінкою суб'єктів господарювання. Поведінка суб'єктів господарювання залежить від економічної мотивації, породженої новими умовами господарювання. Ця мотивація здебільшого суперечила і старим, і новим правовим нормам. Таке становище ускладнювалося ще й виникненням альтернативних, неправових соціальних інститутів, які до того ж у багатьох випадках діяли протиправно і перебирали на себе передусім арбітражну функцію в економіці [2, 22–24].

Тому для сучасної перехідної економіки характерне зростання ролі неформальних механізмів – погоджень та домовленостей, що породжуються відсутністю належного (ефективного) правового регулювання. Такі

механізми забезпечують взаємовідносини суб'єктів господарювання як між собою, так і з представниками різних рівнів органів державної влади. Неформальні погодження і домовленості, з одного боку, слугують інструментом саморегуляції перехідної економіки, розвитку громадянського суспільства, а з другого, – нерідко просто пов'язані з порушенням правових норм, породжуючи монополістичні тенденції, зростання економічної злочинності та корупції.

Неформальні зв'язки у перехідний період стають невід'ємною складовою консенсусних процедур. Такі процедури спрямовані на пом'якшення соціальних протиріч та конфліктів і загалом відіграють позитивну роль. Тому у розвинутих країнах світу в системі соціальних зв'язків вони мають не менше значення, ніж формалізовані, доповнюючи їх і надаючи системі в цілому гнучкості й адаптивності. Але у суспільстві, що перебуває на перехідному етапі розвитку, коли правова система ще не набула завершеного характеру, відбувається просто підміна і блокування формалізованих відносин неформальними. І це створює умови для зловживань, особливо у сфері господарської діяльності.

Наступною проблемою розвитку правової системи у зазначений період є імпорт нормативної бази. Запозичення головних економічних інститутів, як правило, передбачає і «пересадку» відповідних правових норм, їх «прищеплення» у межах вітчизняної правової системи. Таке запозичення загалом має позитивний характер, але потребує активного залучення адаптаційних, імплементаційних механізмів, що помітно затримує та ускладнює реалізацію необхідних правових норм.

Ще одним недоліком так званого імпорту правових норм є те, що безпосереднє запозичення, як правило, не узагальнює наявних соціальних інтересів, а тому або не узгоджується з ними, або випереджає їх, перебуваючи певний час в аморфному стані. Як результат – формальне юридичне право не підтримується неформальними правилами і традиціями та стає економічно неефективним. І це ще одна причина масового ігно-

рування правових норм у перехідний період, яка разом із низькою правовою культурою громадян спричинила проблему невитребуваності права. Відповідно, суб'єкти господарської діяльності практично не цікавляться своїми правовими можливостями та наслідками своєї поведінки з позицій права, за винятком тих випадків, коли йдеться про безпосередній вплив правових норм на їхній дохід або отримання певних економічних переваг. Тому суб'єкти господарювання здебільшого ігнорують вимоги тих чи тих правових норм, дотримання яких суперечить їх економічним інтересам, знаючи про мінімальну ймовірність настання для них негативних правових наслідків.

Усе це створює сприятливі умови у сфері господарської діяльності для тих, хто вміє «залагоджувати» свої проблеми з представниками державних органів, хто здатний підкорити собі слабшого, усунути конкурента.

У перехідний період правова система має якомога надійніше блокувати тіньові та нецивілізовані прояви ринкових відносин, пом'якшувати можливий негативний вплив трансформаційної кризи на населення, особливо на його малозабезпечених представників. Вона повинна максимально враховувати інтереси та потреби людей і суб'єктів господарської діяльності, створювати правові стимули для суспільно корисної діяльності.

Для будь-якої економіки важлива правова стандартизація можливої поведінки господарюючих суб'єктів. Вона дає можливість успішно прогнозувати дії інших учасників ринку і тим самим зменшувати ризики та трансакційні витрати. Тому правові новації повинні відповідати логіці розвитку соціально-економічних процесів, формувати конкурентне середовище, а також стимулювати та підтримувати ефективний економічний розвиток.

У перехідний період дуже важливо надати перевагу правовому регулюванню економіки в державі, забезпечити його пріоритет над спокусою вдатись до надмірного адміністративного регулювання. Невиправданий адміністративний вплив обмежує економічну свободу, призводить до корупції

державного апарату і створює умови для поширення економічної злочинності.

Господарська діяльність зазнає негативного впливу від змін, що надто часто вносяться до нормативно-правових актів. Адже це перешкоджає стабільності і передбачуваності, особливо коли йдеться про зміни кардинальні. І вже зовсім неприпустимою є практика прийняття актів, що мають зворотну силу та погіршують правове становище суб'єктів господарювання. Про яке планування господарської, а особливо довгострокової інвестиційної діяльності у такому разі може йтися? Практика внесення змін до діючих законодавчих актів також недосконала, і нерідко для вирішення нагальної проблеми вносяться такі зміни, що руйнують вже усталену концепцію правового регулювання.

Недосконалість правозастосовчої діяльності є також однією з серйозних проблем, що послаблює ефективність правового регулювання. Частково це пов'язано з недосконалістю існуючої судової системи, а також існуючим механізмом виконання судових рішень. Судова влада не є достатньо незалежною, а тому суб'єкти господарювання не можуть бути впевнені у тому, що їх права та інтереси будуть захищені відповідно до букви закону. Більше того, останнім часом значно побільшало нарікань на зловживання суддів у сфері захисту корпоративних прав, протиправного захоплення чужої власності тощо.

Особливість перехідного періоду полягає в тому, що правові норми, як правило, використовуються для закріплення соціально невинуватих і економічно необґрунтованих пільг та надання привілеїв певним суб'єктам господарювання (ідеться про пільги з оподаткування, митних платежів, пільгових кредитів під гарантії уряду, створення вільних економічних зон під вигідні для окремих суб'єктів господарської діяльності проекти тощо). Оскільки у таких випадках право використовується як засіб для незаконного збагачення та отримання економічних переваг, то цим послаблюється економічна конкуренція, обмежується економічна свобода, провокується корупційність державного апарату, що створює

сприятливі умови для поширення тіньової економіки та зростання економічної злочинності [3, 485–487].

Усе висловлене збільшило правові ризики в Україні, які у багатьох випадках перевищують допустимі для перехідного періоду межі і суттєво послаблюють інвестиційну привабливість України. Для інвестора найважливіше – стабільність законодавчої бази, дотримання правових норм та незалежна й ефективна система правосуддя. Закони можуть бути кращі чи гірші, і з цим можна змиритися за умови, що вони не будуть постійно змінюватися, а будуть дотримуватися. Складнішим є те, що багато законів не узгоджуються один із одним, містять взаємовиключні норми, більше того, такі норми можуть мати місце в межах одного закону.

Усе це спровокувало масове ігнорування правових норм, неефективність системи правосуддя. Виникла розбіжність між змістом правових норм та поведінкою господарюючих суб'єктів. Основною мотивацією у сфері господарської діяльності стала мотивація на швидке збагачення, у тому числі шляхом порушення правових норм. Адже не вдалося сформувати ефективної системи заходів, які були б спрямовані на пом'якшення негативного впливу перехідної кризи на населення, особливо на його малозабезпечені верстви. Саме у такий спосіб можна уникнути популістських, розрахованих на коротку перспективу й економічно малоефективних заходів соціального характеру, які періодично проводяться у нашій країні.

Підсумовуючи викладене, можна окреслити такі недоліки правового регулювання, які сприяли зростанню економічної злочинності:

- наявність великої кількості прогалин у правовому регулюванні;
- постійне відставання правового регулювання від закономірностей економічного розвитку;
- колізійність правових норм;
- недостатня якість нормативно-правових актів;
- відсутність механізмів реалізації нормативно-правових актів, які видаються, тощо.

Таким чином, форми і характер впливу права на економіку можуть бути як позитив-

ними, так і негативними: право може і стимулювати, підтримувати ефективний економічний розвиток, і гальмувати чи навіть руйнувати його. Якщо економічні закони виникають поза волею і бажаннями людей, то юридичні закони створюються і дотримуються людьми. При цьому найбільшої ефек-

тивності варто сподіватися від такої законодавчої бази, яка б максимально враховувала вимоги економічних законів і сприяла б оптимальному функціонуванню національної економіки. Інакше створюються умови для поширення тіньової економіки та зростання економічної злочинності.

Список використаних джерел:

1. Марченко М.Н. Проблемы общей теории государства и права: учебн.: в 2 т. / Марченко М.Н. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ТК «Велби», Проспект, 2007. – Т. 1: Государство. – 752 с.
2. Бродский М.Н. Законодательная база экономического развития: научн. изд. / Бродский М.Н. – СПб: Европейский дом, 2002. – 592 с.
3. Мелехин А.В. Теория государства и права: учебн. / Мелехин А.В. – М.: Маркет ДС, 2007. – 640 с.

Андрій БОЙКО

**НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ
СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

Резюме

Розглянуто правові чинники сучасної економічної злочинності в Україні. Для їх розкриття проаналізовано особливості формування правової системи нашої держави у період переходу України до ринкової економіки та роль права у забезпеченні процесів економічних перетворень. Визначено основні недоліки правового регулювання, які формують сприятливі умови для поширення правопорушень у сфері господарської діяльності.

Андрій БОЙКО

**НЕДОСТАТКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛІРОВАНИЯ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ
СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ**

Резюме

Рассмотрены правовые факторы современной экономической преступности в Украине. Для их раскрытия проанализированы особенности формирования правовой системы нашего государства в период перехода Украины к рыночной экономике и роль права в обеспечении процессов экономических преобразований. Определены основные недостатки правового регулирования, которые формируют благоприятные условия для распространения правонарушений в сфере хозяйственной деятельности.

Andriy BOIKO

**LEGAL REGULATIONS DEFECTS AS ONE MODERN ECONOMIC CRIME
FACTORS IN UKRAINE**

Summary

The legal factors of modern economic crime in Ukraine are considered. The specialties of legal system of Ukraine forming in the period of market economy transition and role of law as economic transitions ensuring instrument are analyzed to show these factors. The legal regulation defects, which forms conditions of offences in economical activity sphere are determined.